

Kerekes Sándor (szerk.)
**Pénzügyekről másképpen –
fenntarthatóság és közösségi pénzügyek**
Tóth Gergely könyvismertetése *

Egy barátom szerint, ha lesz még Európában átfogó diktatúra, az csak az ökológiai gondolat körül jöhet létre. A dohányosok talán már érzik ennek az új kereszties hadjáratnak az előszelét – ami egyelőre csak az épületeken belül kijelölt dohányzóhelyek jelentős részét fújta el. Reméljük, az új *Kulturkampf* sosem fog erőszakosabb formát ölteni. Nekünk, magyaroknak bőven volt alkalmunk saját bőrünkön megtapasztalni a társadalommérnökök erőszakosságát, melyet egy elméletileg jó ügy érdekében még kritikátlanabban fejtettek ki. Paradox helyzet: a megvalósult szocializmus elmélete messze emberbarátibb a megvalósult kapitalizmusénál, mégis, a szabadság apró motívumának elhanyagolása pont az ellenkezőjére fordította az eredeti értékrelációt. Néri Szent Fülöp szerint, ha egy rossz helyzetet cserélünk fel egy jóval, azonnal cselekednünk kell. De ha a jót jobbra cserélnénk, igencsak szükségünk van az óvatosságra, imára, kontemplációra.

Márpedig a szabad piacgazdaság jónak látszó rendszer, a legtöbb résztvevője – ha homályos rossz érzéssel is, de – szereti, a messziről boldognak látszó kínai és egyéb keleti emberek gyanúsan nagy számban érkeznek a nyugati országokba, s a szabad piacgazdaságra gyanúsan emlékeztető tervgazdaságokat építgetnek. Hogy az instabil államokból Európába áramló új exodust ne is említsük.

Mégis tudjuk: a király, ha nem is meztelen, de igen hiányos öltözékű. A jelenlegi fejlődést néhány évtizede még csak néhány „vészmadár”, civil vagy vizionárius tudós kérdőjelezte meg, ma blogok és erre szakosodott televíziós csatornák közhelyévé vált szidni a fehér embert, a zsidó-keresztény örökséget, világvégével riogatni. A fenntartható fejlődés – a szavak és elméleti elismertség szintjén – tehát nyeresre áll, a kérdés az, sikerül-e lekövetnünk ezt a gyakorlatban, kis megoldásokat találunk és paradigmát váltanunk. Sokak szerint nem. Talán a fenntarthatatlanság az ősbűn 21. századi felbukkanása, aminek eltüntetését éppúgy nem várhatjuk, mint a Sátán nyugdíjba vonulását a történelem vége előtt, vagy az adóhivatal megszűnését a pénzen és kapzsiságon alapuló gazdaságok korában. De félre a

* Tóth Gergely közgazdász, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Gazdasági és Társadalomtudományi Tanszék, Keszthely.

tréfával: igen nehéz optimistának, egzaktnak és termékenynek maradni ebben a küzdelemben. A helyzet számomra II. János Pál bűnös struktúra fogalmával írható le: mérhetetlenül komplex és nehezen megoldható egyenlet. Még egyszer: azzal a tudattal kell nekilátnunk a kibogozásnak, hogy talán nincs is megoldás, vagy több száz évet vesz igénybe, miközben nekünk csak évtizedeink maradtak. Nagy Sándor óta azonban tudjuk, hogy az igen bonyolult csomóknak is van megoldása!

(*Van-e nagy sándori megoldása a fenntarthatatlanságnak?*) Sokan is bogozzák, vágják és modellezik a gordiuszit: talán soha nem dolgozott annyi tudós és jószándékú aktivista egy probléma megoldásán, mint manapság a fenntarthatóságén. De hol a fenntarthatatlansági probléma nyitja? Sokak szerint sehol: látva a napjainkból és szokásainkból előre jelezhető baljós jövőt, egyesek már le is írták az emberiséget – szerintük a katasztrófa elkerülhetetlen. Ám még a teljes pesszimizmusnak is szüksége van magyarázatokra és/vagy bűnbakokra. Néhányan alaptermészetünket tartják eleve rossznak (ezt nevezhetjük az eredeti bűn „felmagasztalásának”), mások viszont egy-egy csoportot, intézményt vagy jelenséget hibáztatnak (a legnépszerűbb bűnbak az ún. túlnépesedés). A lista hosszú, egyes népcsoportoktól egyes egyházakig, a pénztől a kamatos kamaton át a kapzsiságig, északról délig, keletről nyugatig tart. Sokan a „médiát” vagy az „oktatást” hibáztatják, mögötte persze kormányt vagy ellenzéket, multikat vagy politikusokat. Én elzárkóznék az összeesküvés-elméletektől, mely egy kolléga cinikus, de vicces megfogalmazása szerint már „összeesküvés-gyakorlat”, mivel azok cinizmust, apátiát, gyűlöletet okoznak, márpedig a megoldáshoz összefogásra, hitre és reményre van szükségünk.

A Kerekes Sándor szerkesztésében megjelent *Pénzügyekről másképpen – Fenntarthatóság és közösségi pénzügyek* című könyv a gordiuszi csomó egyik fájó bogát bontogatja. A kötet 2016-ban látott napvilágot a Wolters Kluwer gondozásában, hét önálló, de kapcsolódó tanulmányt tartalmaz öt szerző tollából. Bár a csomót ezzel nem tudjuk átvágni, a könyv nem is ígéri ezt, ellenben hiánypótló mű minden jószándékú pénzügyesnek, közgazdásznak.

(*Hét összefüggő tanulmány.*) Kerekes Sándor – sokunk számára fájó fejleményként – néhány éve áthelyezte „kutatói súlypontját” a Budapesti Corvinus Egyetemről a Kaposvári Egyetemre. Munkájának gyümölcsei szinte azonnal elkezdtek sarjadni, a Doktori Iskola felpeszűdött, házon belül több tehetséges fiatal és tapasztalt kolléga csatlakozott a tudós által képviselt markáns fenntarthatósági vonulathoz. Ez a kötet szép bizonyítéka a kitartó munkának, mind az öt szerző a

Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar munkatársa. Az alábbiakban szerzők (5) és tanulmányok (7) szerint ismertetjük a *Pénzügyekről másképpen* című tanulmánykötetet.

(Oroszi Sándor, 1. tanulmány, 13 oldal.) Oroszi Sándor a Pécsi Tudományegyetem professzora, iskoláit „a Marxon” (azaz a „Közgázton”, a mai „Corvinuson” végezte), Pécssett küzdötte végig a teljes egyetemi oktatói pályát, így ma a hazai akadémiai közgazdaságtan legfelsőbb osztályába tartozik. A tanulmánykötet nyitó fejezetében impresszív elméleti felkészültséggel, nagy vonalakban vázolja fel a fenntarthatósági gondolat megjelenését és viszonyát a főáramú közgazdaságtan teóriáiban.

A „mainstream”, azaz „főáram” ha nem is szitokszó, de alternatív közgazdász körökben gyakran erősen pejoratív értelmű. Van is ebben némi igazság, hiszen az már közhely – s itt talán történelmi fordulatnak lehattunk tanúi az elmúlt húsz évben –, hogy a jelenlegi fejlődési pálya fenntarthatatlan. Ahogy másik mesterem, Georg Winter fogalmazott: *„A főáram megkerülhetetlen, de ne felejtjük, hogy egyenesen vezet a Niagara vízeséshez!”* Nos, a nagy vízesés gyönyörű turistalátványosság, romantikus és kalandfilmek kedvenc színhelye, de semmiképp sem olyan folyószakasz, melyen át kívánunk csónakázni!

Mégis, a főáram démonizálása igen veszélyes gondolat. Pragmatikusan talán a kisebbik gond, hogy nem teljesen igaz és korrekt. Több száz éve élt, az akkori közgondolkodás úttörőinek számító politikai bölcselőket a ma problémáiért a szellemi vádlottak padjára ültetni; egy eszközt, intézményt vagy csoportot (legyen az a „multik”, „bankárok” stb.) kiemelni a problémák ősokeként, nem túl intelligens viselkedés. Bár az összeesküvés-elmélet egyszerűsége és gyűlölet-tartalma (a közös ellenség mint rövid távú összetartó erő) miatt kétségtelenül csábító gondolat. Hangsúlyozottan pragmatikusan a nagyobbik gond, hogy a főáram démonizálása igen kontraproduktív! Az összeesküvés-elméletek általában nem összefogásra és cselekvésre ösztönöznek, hanem hőzöngésre és passzivitásra. Nem a remény, hanem az apátia erőit mozgósítják. *„Mert minden fát a maga gyümölcséről ismernek meg.”* (Mt 12,33, illetve Lk 6,44)

Ha valóban a fenntartható fejlődés megteremtése a célunk – ami méltán nevezhető a 21. század legnehezebb, de egyben legfőbb és legszebb feladatának is –, párbeszédet kell kezdenünk a főárammal, kölcsönösen megtermékenyítve egymás elméleteit és bejáratott gondolati sémáit. Ennek – a szerencsére megkezdődött – párbeszédnek, mint minden dialógusnak (eredeti jelentése körülbelül az Ige kölcsönös áramlása) csodálatos hatása lehet: rájövünk, hogy a másik nem is olyan rossz, legfeljebb az egyik fél a kincseiből újat, a másik

régit hoz elő (Mt 13,52). Csak együtt lesznek jó értelemben vett írástudók.

Nos, Oroszi Sándornál keresve sem találnánk jobb házigazdát ehhez a szellemi kalandhoz. *A gazdasági fenntarthatóság zárt és nyílt hálózatok esetén* című nyitó tanulmányában egészen a marginális forradalomig, a Walras-modellig nyúl vissza, utalva a tudományos gondolkodást akkoriban meghatározó Harvey-féle felfedezésre, a vérkeringés leírására. A fiziokrata iskola emelte be a közgazdaságtudományba – már megszületése előtt – a gazdasággép modellt, ez a mechanisztikus-masiniszta megközelítés máig is meghatározó. Gondoljunk csak bele, fő magyarázó elvünk a hatékonyság, vállalatainkat elsősorban nem az emberiség megsegítése motiválja, hanem egy mennyiségi mutató: a profit, ami a hatékonyság legtisztább mérőszáma. *A lex minimi* törvénye: minél kisebb ráfordítással minél nagyobb pénzügyi eredményt elérni. Sajnos a ráfordítási oldalon szerepel az ember is, a munkahatékonyságtól már csak egy ugrás a munkanélküliség és az értelmetlen, lélektelen állások (angolul *bullshit jobs*, szalonképebben *pointless jobs*).

De térjünk vissza a tanulmányra. A szerző következtetésével nem lehet nem egyetérteni: „*A közgazdaságtan korai fejlődését az orvostudomány, a fizika, a termodinamika korabeli eredményei inspirálták, e vívmányok átvételének mértékében fogalmazódtak meg összefüggései, tételei, épült ki hierarchikus rendszere. A természettudományok területén a haladás ezt követően sem torpant meg, sőt a XIX. század derekától már mérföldes léptekkel folytatódott. A tudományok jelentős része – sajnos, köztük a közgazdaságtudomány is – azonban képtelen volt az új eredmények asszimilálására, a modern módszerek átvételére.*” (17. o.)

A rendszer a külső kritikákra és belső ellentmondásokra sokszor további bemerevedéssel reagál: a hatékonyságot próbálja még tovább, a végletekig növelni, miközben az emberségre kellene törekednie, mintegy fátylat borítva a gépi múltra, mely a fejlődésnek talán hasznos, de nem végső fázisa.

(Kerekes Sándor, 2. tanulmány, 67 oldal.) A könyvet szerkesztőként jegyző, de önálló tanulmányt is közreadó Kerekes professzort bizonyára nem kell bemutatni a Kovász hasábjain. Egyik fő erénye a folyamatos megújulás: nem állt meg a környezetgazdaságtan népszerűsítésénél, érdeklődése újabban a boldogság és az egyenlőtlenség kérdései felé fordult. Tanulmányában régebbi és mai kutatási témáit integrálja. A már idézett Máté evangélium szerint jó írástudó, „*hasonlít a házigazdához, aki kincseiből újat és régit hoz elő*”. *Gazdasági, környezeti és társadalmi fenntarthatóság* című tanulmányában szemléletes ábrákkal ismerteti a gyenge és erős fenntarthatóság

kritériumát, a reziliencia mechanikai modelljét. Elolvashatjuk a fenntarthatóság fogalmának átfogó kritikai feldolgozását, majd három értelmezési lehetőségét. Ezután a szerző figyelme a külső gazdasági hatások, azaz az externáliák felé fordul, ahonnan a bioszféra és a gazdaság viszonyának ellentmondásaihoz jutunk. A komplex képletek és ábrák mellett sok az elegánsan egyszerű megállapítás és sokatmondó adat: „*A gazdasági rendszer a munkaerő felhasználását mint inputot minimalizálni szeretné, miközben az output oldalon a foglalkoztatás maximálása volna kívánatos... Az elmúlt 100 évben, miközben 6–10-szeresére nőtt az egy hektáron megtermelt gabona mennyisége, 15–20-adára csökkent az egy hektárra fordított munka-órák, és így a foglalkoztatottak száma is.*” (43. o.)

Kerekes Sándor részletesen foglalkozik a költségvetési hiány fenntarthatóságával, majd a jelenérték-számítás csapdájával, mely szerint 30–50 éves (például energiamegtakarítási) projekteknél 6–8%-nál nagyobb társadalmi diszkontráta esetén a jövőbeli hasznok jelenértékre számítva a nullát közelítik. Ha ezekből az azonnali költségeket levonjuk, negatív értékek adódnak, azaz a „jövőbe történő” beruházások nem valósulnak meg. Ezt a szerző konkrét számításokat tartalmazó táblázatokkal támasztja alá. A tanulmány a közelmúlt adatai alapján vizsgálja a végső megoldást ígérő Kuznets-görbéket, miszerint a gazdasági növekedéssel a környezetszennyezés egy ideig nő, majd csökken. Sajnos a valóság csak igen korlátozott mértékben, egyes esetekben alakult a tetszetős elmélet szerint. A könyv tartalmaz néhány hibát is, a 2.10 ábrán például nem látszik a függőleges tengelyen az országok fele. Az ábrák a fekete-fehér kivitelezés miatt általában is igen minimalisták. Tartalmibb hiányosság talán az ökohatékonyságról szóló néhány friss cikk figyelmen kívül hagyása – de ki is lehetne teljes mértékben tájékozott a folyóiratok torokszorító áradatában. A 2.5 fejezetben tudomásom szerint elsőként jelenik meg magyarul Rockström híres ábrájának (*A Föld határai*) frissített, 2015-ös változata, részletes leírással. A Rockström–Steffen cikket (2009 és 2015) Kerekes Sándor *A növekedés határai*hoz (Meadows–Randers–Meadows) fogható munkának tartja. A tanulmány – számomra kedves – morálfilozófiai felhanggal zárul: Montesquieu az alantasabb szenvedélyek megzabolázásának tekintette az önérdeket, így támogatta a szabad kereskedelem és vállalkozás szellemét. Ám a szellem kiszabadult a palackból: a tanulmány sommás megállapítása szerint a kapzsiságot ma eufemizmussal *versenynek* hívják.

(Gál Veronika, 3. tanulmány, 54 oldal.) Gál Veronika a Kaposvári Egyetem fiatal tanársegédje, disszertációját 2014-ben védte meg a magyar kis- és középvállalkozások tőkeszerkezetének sajátosságairól. *Fenntarthatóság a bankok gyakorlatában; pénzügyi-társadalmi*

vállalkozások című tanulmányában alapvetően két témával foglalkozik, a Muhámmád Junusz és a Grámin Bank nevével fémjelzett mikrohitelkezéssel és a szektor társadalmi vállalkozásaival. Az előbbi modell igen elhíresült, ám a tanulmányban magyarul az egyik legrészletesebb leírása és elemzése olvasható. Ebben nem csak a sok helyen ismertetett hőstörténet kap helyet, hanem a Bank reformja és azóta elért eredményei is, egészen a 2015-ös pénzügyi kimutatásaival bezárólag. A szerző leírja a – sajnos nem túl sikeres – hazai kísérleteket is a modell adaptálására. Gál Veronika megállapítása szerint „*egy olyan kiterjedt jóléti hálóval rendelkező országban, mint Magyarország egy sikeres program legnagyobb haszonélvezője elsősorban az állam lehetne, ami az állami szerepvállalást is indokoltta teszi*”. (120. o.)

A szerző kilenc pontban vázolja a további alkalmazás lehetséges irányait, úgymint: (1) a megtérülés és a társadalmi megtérülés összevetése, (2) állami szerepvállalás, (3) a modell társadalmi elfogadtatása, (4) mentorok kompetenciáinak fejlesztése és képzésük, (5) a célcsoport definiálása, (6) csoportalapítás, (7) vállalkozási ötletek kiválasztása, (8) a hitelkonstrukció egyes elemeinek körültekintő kialakítása, végül egy jó tanács: (9) vagy csináljuk jól, vagy ne csináljunk semmit! A társadalmi vállalkozásoknál is hiányzik néhány alapvető irodalom, például Zamagni professzor magyarul is megjelent *Civil gazdasága* (L'Harmattan, Budapest, 2013), az itthoniakból pedig a másért vállalkozók modell. Praktikus szempontból valószínűleg rendkívül hasznos ellenben a társadalmi vállalkozások működését meghatározó jogi keretek alapos ismertetése. A tanulmány vége számomra kissé lefelé ível: a végső következtetéseket, úgy gondolom, egy szerzőnek magának kell megfogalmaznia, nem más cikkből idéznie. Ez persze nem csökkenti azok érvényességét és a tanulmány értékét. Talán a túlzott szerénység következménye.

(Parádi Dolgos Anett, 4. és 7. tanulmány, 12, illetve 14 oldal.) A szerző a Kaposvári Egyetem habilitált egyetemi docense, intézetigazgató. Két rövidebb tanulmányt jelentetett meg a kötetben, *Az önkormányzatok szerepe a helyi pénz kibocsátásában és működtetésében*, illetve *A helyi pénzek a hazai gyakorlatban* címmel. Az elsőben az önkormányzatok állami szerepvállalásáról olvashatunk, majd a közösségi döntésekről. Az írás végül a helyi gazdaság, közösség és termék témakörrel zárul, ám a címben ígért helyi pénzről szinte alig esik szó. A második tanulmány pótolja ezt a hiányt.

Parádi Dolgos Anett ismertet öt magyar helyipénz-kezdeménnyezést, (1) a soproni Kékfrankot, (2) a Balatoni Koronát, (3) a hajdúnánási Bocskai Koronát, (4) az alsómocsoládi Rigacot, végül (5) a Tokaji

Dukátot. A hivatalosan utalványokként definiált helyi pénzek sikeressége azon áll vagy bukik, mennyire aktívan vesz részt az önkormányzat a rendszerben.

(Varga József, 5. és 6. tanulmány, 47, illetve 26 oldal.) A szerző a Kaposvári Egyetem habilitált egyetemi docense, szakterülete a modern pénz- és bankrendszer, a helyi pénzek, valamint az iszlám bankrendszer. Az itt elsőként közölt tanulmánya *A helyi pénz megjelenése és szerepe a gazdaságban* címet viseli. Részletesen megismerhetjük a helyi pénz karizmatikus atyját, az 1862 és 1930 között élt német-argentin kereskedőt, közgazdászt, biztosítási ügynököt, pénzügyminisztert, mezőgazdasági termelőt és lapkiadót, Silvio Gesellt. Varga József értékes kivonatot közöl Gesell 1916-os fő művéről, *A természetes gazdasági rendről* (Kétezerregy Kiadó, Piliscsaba, 2004). Ebben öt pontban foglalja össze a szerző gondolatmenetét: (1) a gazdasági és társadalmi fejlődés során munkamegosztás jön létre, (2) nem lesz elegendő csereképes pénztömeg a piacon, (3) ezért a pénz felhalmozását büntető díjat kell kivetni, (4) aminek célja a pénz áru feletti aszimmetrikus hatalmának leépítése, (5) s ezzel a pénztőkések extraprofitjának, az őskamatnak a megszüntetése. Gesell legfőbb találmánya az olyan bankjegy, mely értékét folyamatosan elveszíti, hacsak nem validálják egyfajta matricával. Találmányának kipróbálására a gyakorlatban is módja nyílt: 1919-ben pénzügyminiszteri széket kapott a rövid életű Bajor Tanácsköztársaságban, ahol mindjárt első rendeletével bevezette a szabadpénzt. Egy héttel később a forradalmat vérbe fojtották, Silvio Gesellt a bíróság elítélte, nem térhetett vissza svájci birtokára. A tanulmány ismerteti a József-fillér híres példáját, amivel a kamatos kamat hosszú távú lehetetlenségét szokták illusztrálni. Ezen a ponton könnyű átcsúszni a populista retorikába vagy összeesküvés-elméletekbe, a tanulmány röviden idézi többek között Bogár László és Boros Imre ez irányú írásait. Bernd Senf berlini közgazdász professzor kiváló gyűjteményes kötete, melyet *Der Tanz um den Gewinn* címmel jelentetett meg, talán mérvadóbb lett volna.

Részletes leírást kapunk a helyi pénzek hazai jogi szabályozásáról, kedvező gazdasági és társadalmi hatásairól, kritikus pontjairól. Véleményem szerint minden helyi pénzben érdekelt szakember vagy aktivista kézikönyve lehet ez az összefoglaló. Varga József második tanulmánya *A helyi pénzek működésének nemzetközi tapasztalatai* címmel jelent meg. Egy hosszabb táblázatban számszerűleg közli a helyipénz-rendszerek főbb adatait. Összesen legalább 290 dokumentált kezdeményezés van a világban, a tagok száma pedig meghaladja a 653 ezret. A helyi pénzek bölcsőjének és úttörőjének Európa, ezen belül Németország számít. Varga József részletesen leírja

a két legrégebb és leghíresebb példát, a svájci WIR-t és a német Chiemgauert. Az utóbbi elérte legfontosabb célját: a forgalmi funkció erősítését a felhalmozással szemben. Forgási sebessége ugyanis több mint háromszor gyorsabb az eurónál.

(*A helyi pénz-e a fenntarthatósági bölcsék köve?*) A kérdést két részre kell bontanunk. Először: létezik-e „fenntarthatósági bölcsék köve”, azaz egy átütő megoldás a fenntarthatatlanság gordiuszi csomójának megoldásához? Véleményem szerint nem, de a választ valószínűleg csak Isten tudja. A technikai megoldások (fúziós erőmű, más bolygók benépesítése, CO₂-elnyelés – a sor szinte a végtelenségig folytatható) majdnem bizonyosan nem elégségesek, s szükségességük körül is egyre nagyobb a vita. Az egyik végletet a „kütyük” és a *smart* rendszerek kritikátlan hívei, műszóval a technooptimisták képezik, a másikat a modern luddisták, akik bár nem fizikailag, de spirituális síkon tagadják a high-tech „szupernettó” hasznosságát az emberiség fejlődése szempontjából. Mások gazdasági vagy társadalmi innovációban látják a lehetséges „fő csapást a kapitalizmusra”, feltétel nélküli alapjövedelemben, helyi energiában és termékekben, önkéntes kezdeményezésekben. Jómagam a problémakört kirakós játékként értelmezem, amiben – miután elkészültünk – gyönyörködhetünk, s amelynek van végső megoldása. A földi világ nem tökéletes, így lesz néhány olyan darab, amit nem a helyére teszünk, s lesznek kisebb lyukak is, de reményem szerint „nem adatik meg” az emberiségnek, hogy elpusztítsa magát. Ezt a vélekedésemet persze számokkal vagy evilági logikával nem, legfeljebb a Teremtés könyvéből vett idézetekkel tudnám alátámasztani. Mégis, vagy éppen ezért, kötelességünk, hogy dolgozzunk a puzzle hozzánk legközelebb álló darabján, s összerakjuk a fenntarthatóság szép tájképévé. Ehhez egy kicsit mégis hinnünk kell benne, hogy a miénk az üdvözítő megoldás, legyen az egyéni környezettudatos életmód, alternatív energia, közösség támogatta mezőgazdaság vagy más egyéni, illetve strukturális megoldás. S főleg hinnünk kell ebben a kooperatív játékban, végső soron az Emberben. Tanúi lehetünk a könyvben, ahogy Kerekes Sándor vezénylete alatt egy nagyobb képrészlet kisebb darabja rajzolódik ki: az öt kutató hozzátette a Nagy Műhöz saját kis puzzle-részletét.

(*Következtetés.*) „*Tolle, lege!*” (Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 250 oldal)